

Chráněná krajinná oblast Brdy – péče o divočinu

Hana Mayerová

Každá chráněná krajinná oblast má svá specifika, která určují, o co a jak ochrana přírody pečuje. CHKO Brdy, vyhlášená před necelými čtyřmi lety, se ze dvou třetin nachází na území bývalého vojenského újezdu. Celá pak leží na území středních a jižních Brd, tedy na ostrůvku horského charakteru uprostřed Čech. A to jsou hlavní faktory, ze kterých

vycházejí priority péče o místní krajinu. Brdy jsou z naprosté většiny zalesněné, pouze s ostrůvky bezlesí a zemědělskou krajinou na okrajích. Zato jsou díky svému geologickému podloží a nadmořské výšce živinami chudé, chladné a vlhké. Celé území je navíc i minimálně osídlené, nebo alespoň velmi málo v porovnání s ostatní krajinou.

Kosatce sibiřské na Padrťských loukách. Foto Hana Mayerová

Ochrana přírody se tak v Brdech soustředí zejména na tyto fenomény: bezlesí, les a vodu. To je obvyklý seznam i v jiných chráněných územích, ale na rozdíl od mnoha jiných oblastí, kde je prioritou cílená péče o velké množství populací zvláště chráněných druhů, zde jde především o péči o krajinu, její podobu a přítomné biotopy.

Bezlesí minulé i současné

Bezlesí má v Brdech několik podob. Území bývalého vojenského újezdu skrývá prostory po pěti obcích, které byly v několika vlnách před desítkami let vysídleny. Památkou po nich jsou louky a pastviny, které tehdejší obyvatelé obhospodařovali. Dalším typem bezlesí jsou plochy, jež armáda využívala pro svůj výcvik. Zčásti se jedná o území bývalých obcí, zčásti o plochy, které armáda nově odlesnila. Vznikly tak takzvané cílové plochy (Padrť, Bahna, Kolvín, Tok, Jordán a Brda). Na okrajích CHKO, zejména jižních Brd, se pak nachází zemědělsky využívaná krajina, louky, pole, pastviny.

Otevřené plochy bývalých obcí, které jsou mnohdy zarostlé náletovými dřevinami a křovinami, ohrožené ruderalními druhy, zejména třtinou křovištní, poznamenané vojenskou minulostí s hlubokými kolejemi od těžké techniky a střepeňmi od použité munice a rozrývané hojnými návštěvami černé zvěře z okolních lesů, není snadné klasicky zemědělsky obhospodařovat. Na jejich údržbu pomocí řízené pastvy tak ochrana přírody vydává každý rok prostředky z programu Péče o krajinu, a to necelý milion korun ročně. Plochu cca 70 ha spásá zejména dobytek, pastva ovcí a koz je v Brdech spíše výjimkou. Čtyři roky pastvy na pláních u Padrťských rybníků ukázaly, že jalovice dokážou úspěšně potlačovat expanzivní třtinu i ostružiní a uvolňovat prostor pro konkurenčně slabší druhy rostlin. Díky rotačnímu způsobu pastvy nedochází ani k negativnímu ovlivnění místní populace kosatců sibiřských, jedné z vlajkových rostlin Brd. Vhodnou lokalitou pro ovce a kozy je Vystrkov na severovýchodě CHKO, který se svými teplomilnými trávníky od zbytku Brd výrazně odlišuje. Ovce a kozy zde také velmi dobře brání obrážením křovin po rozsáhlých výřezech z let 2016–2018.

Louky s kosatci jsou ale většinou sečeny. Také převážně z programu Péče o krajinu, aby bylo možné co nejvíce ovlivnit načasování a prostorovou mozaiku sečí. Zhruba 10 ha vlhkých luk se seče ve druhé polovině léta, aby mohly rostliny dozrát a vysemenit se. Mokřadní louky v Brdech jsou lokality nejen kosatců sibiřských, ale i upolínu nejvyššího nebo

Pastva dobytka u Padrťských rybníků. Foto Hana Mayerová

Seč louky na území bývalé obce Hrachoviště. Foto Hana Mayerová

prstnatce májového. Protože se jedná o podmáčené louky, není je možné sekat těžkou mechanizací. Není ani vhodné louky sekat každoročně, pokud nejde o například dlouhodobě zanedbaná (jako ekonomicky nezajímavá) tužebníková lada se sníženou druhovou bohatostí a naopak zvýšenou pokrývností ostřice třeslicovité. Nejvíce podmáčené lokality se vyznačují i přítomností rašeliníků a rosnatky okrouhlohlísté.

V „běžném“ zemědělském režimu ochrana přírody podporuje nadstavbové tituly v rámci dotačních programů Ministerstva zemědělství, opatření AEKO (Agroenvironmentálně-klimatické opatření). Celkem běží závazky v rámci podopatření Ošetřování travních porostů na přibližně 1000 ha, jedná se tedy o nezanebatelnou plochu na území CHKO. Naprostá většina zemědělských ploch se nachází v jihozápadní části CHKO, v pásu od Míšova přes Nové Mitrovice po Chy-

Vřesoviště a březina na dopadové ploše Jordán. Foto Hana Mayerová

Alej na Záběhlé. Foto Hana Mayerová

nín. Nejčastějšími tituly jsou buď základní louky, ale hlavně mezofilní a vlhkomilné louky nehojené a horské a suchomilné louky nehojené. Spíše minoritně jsou pak zastoupeny tituly ochrana chrástala, druhově bohaté pastviny a trvale podmáčené a rašelinné louky. Je tedy jasné, že se jedná o řádově větší plochy, než na jakých je hrazena péče přímo z dotačních prostředků MŽP, na druhou stranu se jedná primárně o strojní

seče, nikoliv ruční práci. Přesto je zde patrné, že se jedná o vlhčí biotopy, časté jsou pozdní termíny sečí a nahrazení druhé seče přepasením.

Plochy odlesněné pro potřeby vojenského výcviku se svým charakterem i svými potřebami odlišují a péče o ně není jednoduchá. Na cílových plochách, kam dopadaly vojenské střely, vznikla

rozsáhlá vřesoviště. Jsou to druhově chudé porosty, kde dominují vřes, borůvky, brusinky a místy expanzivní hasivka. Vřes potřebuje pravidelnou disturbanci, odstraňování dřevnatých částí rostlin podporuje jeho zmlazování, narušování půdního povrchu zase podporuje klíčení nových semenáčků vřesu. Bez obou procesů rostliny vřesu postupně stárnou a vřesoviště mění charakter. Zajištění takové péče ale komplikuje přítomnost pyrotechnické zátěže na plochách, kvůli které není možné se na vřesovištích zcela bezpečně pohybovat s technikou. Protože vřesoviště zároveň silně zarůstají nálety břízy a smrku, financuje ochrana přírody výřezy jednotlivých ploch. Náletové dřeviny jsou různého stáří, většina z nich pak bez následného ošetření herbicidem zmlazuje a k žádoucímu prosvětlení vřesoviště nedojde. Náletové dřeviny jsou ostatně i problémem podmáčených luk, kde se k bříze přidávají hojné a vytrvalé olše.

Vřesoviště dopadových ploch jsou také poseta krátery, které zde vznikaly po výbuchu střel při vojenských cvičeních. Na vlhčích místech jsou to uměle vytvořená jezírka, biotopy, kde se voda celoročně drží, porostlá rašelínky, rosnatkami a suchopýry. Napodobit vznik těchto biotopů bez vojenského výcviku je zatím otázka k řešení.

Významnou roli v péči o bývalé vojenské plochy tak stále hraje Armáda ČR. Dopadová plocha Brda je součástí posádkového cvičiště Jince a výcvik zde probíhá i po zrušení vojenského újezdu. Disturbance vřesovišť včetně občasného požáru a narušování povrchu je tak zajištěna během vojenských cvičení, potřebné výřezy náletových dřevin jsou pak hrazeny z finančních prostředků Ministerstva obrany v rámci údržby bezlesí pro výcvik. Druhou významnou oblastí, kde je bezlesí udržováno vojenskou technikou, je oblast Bahna. Na Bahnech se každý rok koná přehlídka vojenské techniky s praktickými ukázkami. Pojezdy kolové a pásové techniky tak každý rok na ploše několika hektarů udržují otevřené biotopy.

Kombinace civilní ochranné péče (výřezy náletů, pastva skotu a seč) a vojenských disturbancí je také charakteristická pro bývalé palposty v severní části CHKO, Hrachoviště a Felbabku. Díky využívání pro výcvik jízdy vojenskou technikou jsou zde udržovány biotopy kuňky žlutobřiché a na Hrachovišti i listonoha letního.

Hospodářský les

Les zaujímá naprostou většinu plochy CHKO Brdy a péče o zlepšování druhové skladby lesa je stále

Tůň od lesní techniky, vzácný biotop. Foto Hana Mayerová

aktuálnější. Z historických důvodů lidského využívání brdské přírody zde v současnosti jsou rozsáhlé smrkové monokultury, pouze malá část z nich však jsou původní, podmáčené smrčiny. Další malou část tvoří porosty charakteru původního brdského pralesa s jedlí a bukem, a to zejména na špatně přístupných, skalnatých stanovištích. Tyto porosty jsou mozaikovitě rozmístěné po celém území. Naproti tomu je v Brdech nezanedbatelné množství velmi přirozených lesních porostů mimo les, zejména na takzvané ostatní ploše bývalých cílových ploch, kde měly možnost ze samovolných náletů vzniknout březiny, olšiny či smíšené listnaté porosty. Různověká struktura lesa má příležitost vznikat i v rámci smrkových porostů, a to díky přirozenému zmlazení.

Ochrana přírody tak vlastníkům lesních pozemků přispívá zejména na výsadby a podsadby melioračních a zpevňujících dřevin nad zákonnou povinnost, a to včetně ochrany proti okusu zvěří oplocením, která je pro úspěšné odrůstání semenáčků nezbytná. Objem finančních prostředků z programu Péče o krajinu se pohybuje ročně v řádech stovek tisíc korun. Díky specifické vlastnické struktuře brdských lesů, kdy je zde jen několik málo hospodářských lesních subjektů (majoritními vlastníky jsou Vojenské lesy a statky ČR, Arcibiskupství pražské a Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze), které však mají ve správě rozsáhlá území, se nabízí i prostor pro větší projekty, například z Operačního programu životní prostředí.

Péče o stromy se netýká ale jen lesa jako takového, od vyhlášení CHKO bylo ke dvěma původním přidáno pět dalších památných stromů a v letošním roce se zhruba čtvrt milionu korun věnovalo na údržbu starých alejí. Ty se nacházejí v místech bývalých

Klasické tůň pro obojživelníky na Hrachovišti. Foto Hana Mayerová

obcí a rostou zde stromy až kolem pěti metrů v obvodu. Odborné zásahy přispějí k jejich stabilitě a zlepšení zdravotního stavu, došlo též k uvolnění alejí od náletů stínících dřevin. Aleje tvoří v lesnaté krajině Brd významné krajinné prvky.

Nejcennější voda

Voda je základ všeho. Prolíná se všemi oblastmi ochrany přírody v Brdech, vodní biotopy a zvláště chráněné druhy jsou zde asi nejčastějšími předměty ochrany evropsky významných lokalit. Mokřadní a podmáčené louky, rašelinná jezírka na vřesovištích i podmáčené smrčiny, to vše jsou stanoviště závislá na správném vodním režimu. I zvláště chráněné druhy, vázané na vodní prostředí, jako je rak kamenáč, vranka obecná, mihule potoční, kuňka žlutobřichá, mlok skvrnitý a řada dalších, jsou v Brdech poměrně časté.

Problematické zajištění správného vodního režimu je věnována velká pozornost. Pro lepší porozumění daných možností byla zpracována například Studie zvýšení retenční schopnosti pramenné oblasti CHKO Brdy v povodí Klabavy (zpracovatel Sweco Hydroprojekt, a. s., objednatel AOPK ČR). Ta pro zlepšení zadržování vody v lesnaté krajině Brd navrhuje konkrétní opatření, revitalizace toků a řešení odvodňování porostů a cest.

Ukázkou vhodných postupů jsou příklady dobré spolupráce s vlastníky a správci lesa. I koleje od lesní techniky mohou být pozitivním přínosem, když si lesníci uvědomují hodnotu vody. V brdských podmáčených lesích se koleje zaplní vodou a stačí věnovat pozornost tomu, aby nebyl dalším pojezdem vytvořen odtokový kanál. Vzniká tak biotop, který zadržuje vodu celoročně. Jeho obyvatelé si k němu

cestu najdou velmi rychle. Také příkopy kolem cest mohou být cennými biotopy. Ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským a skupinou dobrovolníků se na několika místech v jižních Brdech zamokřená místa podél cest zahradila tak, aby nedocházelo k zaplávání cesty, ale aby se vytvořila jezírka a tůňky v přilehlém porostu. Jarní akce už v létě ukázala, že se v tůních drží voda i v suchých měsících a že se zde rozmnožují mloci. Péče o přírodu tak někdy spočívá ve velmi jednoduchých opatřeních.

Jako v jiných oblastech péče o přírodu, i v otázce vodních biotopů je zásadní spolupráce ochrany přírody s Armádou ČR. Koneckonců, vojenské pojezdy vytvářely a udržovaly tůň se životaschopnými populacemi obojživelníků desítky let za vojenského újezdu. Vhodný výběr lokalit a načasování výcviku tak samy o sobě zajistí, že kolová a pásová technika dostatečně nahradí bagry a ruční práci. Například na Felbabce, kde vojenské cvičení na podzim vždy prohloubí stávající tůň a vytvoří nové, zároveň těžká vozidla potlačí zarůstající vegetaci. Ale i tam, kde není možné realizovat výcvik armády, i tam mohou vznikat tůň. Z programu Péče o krajinu se každý rok věnují zhruba desítky tisíc korun na tvorbu tůň na vhodných lokalitách. Na podmáčených místech luk, která stejně není možné jinak obhospodařovat, jsou tůň ideální – zadržují vodu v krajině, vytvoří biotop pro obojživelníky a na louce už voda nestojí a je možné ji sekat či pást.

Péče o přírodu v CHKO Brdy určitě nejsou jen zmíněné aktivity, nebylo však cílem přinést podrobný přehled, ale představit hlavní chráněné a cenné fenomény oblasti. Čtyři roky péče AOPK ČR o území ukazují, jak zásadní je spolupráce se subjekty v okolí a jak provázané všechny procesy v krajině jsou.